

Respons Verbonden voor het leven

Mariecke van den Berg (Radboud/VU)

Utrecht, vrijdag 25 november 2022

Reactie binnen het panel 'Wat is homoseksualiteit'?

(Bij H 2, 3, 4 en 5)

Inleiding: de complimenten

Verbonden voor het leven leest als een afgewogen, genuanceerd, zorgvuldig, bescheiden, integer onderzoek van een auteur die vanuit goede bedoelingen werkt, mensen recht wil doen en steeds weer reflecteert op de vraag of en hoe dat kan. Uniek aan het werk van prof. de Bruijne en zeker ook origineel en behulpzaam vind ik zijn argument (het sterkst verwoord op pp. 126-127) dat we de scherpe tegenstelling tussen de laatmoderne en klassiek christelijke opvattingen over seksualiteit en identiteit moeten nuanceren, omdat christenen (hetero of LHBT) zelf niet ontkomen aan de sporen van het christelijke denken juist in de laatmoderne tijd.

Over drie punten uit het boek zou ik graag verder willen denken, namelijk 1) over wat het überhaupt betekent om de "wat-is-vraag" te stellen in relatie tot HS; 2) over je benadering van queer theorie en deconstructie; en 3) over het gewicht van dit hele gesprek.

Aan de VU moedigen we onze studenten aan om te oefenen in het onder woorden brengen van hun positionaliteit, dat wil zeggen: hoe je eigen plek in de samenleving of de kerk en je eigen opvattingen je blik bepalen. Dan moet je dat zelf ook doen. Ik ben Utrechtenaar. Verkeerd verbonden voor het leven. Ik ben lesbisch en lid van de Nederlands Gereformeerde Kerk. Ik sta hier als iemand die investeert in feministische en queer theologie, omdat ik daar de toekomst zie voor een werkelijk inclusieve kerk.

1. "Wat is homoseksualiteit" is een onwenselijke bungel-vraag

In dit blok staat de vraag centraal "wat is homoseksualiteit?" Een substantieel deel van het boek is ook aan die vraag gewijd, in het bijzonder Hoofdstuk 5, dat letterlijk die titel draagt. In dat hoofdstuk voeren antwoorden uit de biologie de boventoon, maar wordt ook opgemerkt dat er vanuit die discipline nog geen sluitend antwoord is geformuleerd en dat onze meningsvorming over homoseksualiteit het dus moet doen met kennis die nog in productie is (p. 230).

De wat-is vraag is zo'n vraag die heel verleidelijk is om in mee te gaan. Er is iets dat anders is dan normaal en dat roept om een verklaring -natuurlijk veel meer dan datgene wat als normaal geldt. En voor je het weet zit je tot over je oren in de genen en het DNA en de

hersenkwabben en de verstoorde vader-zoon relaties. (Die Ad overigens niet als een plausibele verklaring ziet).

Ik vind het belangrijk om die vraag even tussen haakjes te plaatsen en ons af te vragen: wat vragen we eigenlijk als we willen weten 'wat is homoseksualiteit'? Die vraag gaat gepaard met allerlei vooronderstellingen. Dat we dat *kunnen* weten, dat we dat zouden moeten *willen* weten omdat het uitmaakt, in dit geval voor het vormen van een moreel oordeel over dat verschijnsel. De vooronderstelling dat dát de hamvraag is en niet, ik noem maar een zijstraat, de vraag 'wat is heteroseksualiteit'.

Ik vind de wat-is vraag een klassieke bungel-vraag. We maken overwegingen in afwachting van het antwoord op die vraag, maar omdat wetenschappelijke kennis steeds in beweging is, komt het definitieve antwoord er nooit. Vervolgens bungelen LHBT's. Want als de biologie met iets anders op de proppen komt, wat dan? Het zou betekenen dat mijn vriendin en ik elke avond in grote spanning het achtuurjournaal moeten kijken, om te zien of het definitieve verklarende bewijs voor of tegen de biologische gegevenheid van homoseksualiteit eindelijk is geleverd. Want dan... ja, dan wat?

Wat helpt het ons als we weten wat homoseksualiteit is of niet is? Dat het onveranderlijk en aangeboren is? Of dat het een variant van liefde en aantrekking is waar mensen om andere redenen bij uitkomen?

Veel LHBT's die in een kerkelijke context zitten, weten heel goed wat het is om te bungelen. Wij zijn eigenlijk altijd wel in afwachting van iets: de samenstelling van een commissie, het verschijnen van een rapport, het nemen van een besluit, de publicatie van een boek. Sluitend bewijs vanuit de biologie.

Bungelen is vreselijk, omdat je thuishoren in de gemeenschap daarmee altijd voorwaardelijk is. Het echte, hartelijke, onvoorwaardelijke thuishoren wordt altijd nog even uitgesteld. De wat-is vraag leidt tot voorwaardelijke acceptatie: tot er een beter antwoord wordt gevonden op de wat-is vraag. Om die reden zou ik willen pleiten voor het definitief achter ons laten van de vraag 'wat is homoseksualiteit', en in plaats daarvan te vertrekken vanuit de overtuiging dat dat er niet toe doet. Het is er, dat is voldoende.

Een vraag die ik zelf overigens relevanter vind, is de vraag 'wat *doet* homoseksualiteit?'. Daar kom ik straks nog op terug.

2. Queer is meer

Het tweede punt waar ik verder over zou willen denken is je verhouding tot queer theorie en queer theologie. Mijn vertrekpunt is: queer is meer. Daarmee bedoel ik: queer theorie is zowel ernstiger als lichterzinniger dan hoe het door jou wordt geschetst.

De term *queer* komt in je boek met grote regelmaat bovendrijven. Soms vind je het een behulpzaam perspectief, maar overwegend wijs je het af. Om in het thema van je boek te blijven: ik krijg de indruk dat je wel flirt met queer theorie, misschien hebben jullie zelfs even gedatet, maar het is uiteindelijk niks geworden.

Ik denk dat je zorgen over queer berusten op een onvolledige definitie en een onterecht wantrouwen ten opzichte van de methode die queer theorie kenmerkt, namelijk die van deconstructie. Omdat ik zelf wel veel heil zie in queer theologie, zou ik bij die definitie en methode graag even willen stilstaan.

In *Verbonden voor het leven* definieer je queer als volgt:

“Queer ontkent dat de gangbare seksuele labels stabiel en onveranderlijk zijn en geeft veel ruimte aan menselijke voorkeuren en vrije beslissingen. [...] Menselijke seksualiteit is fluïde en veranderlijk, zodat wie vandaag ‘homo’ zou heten morgen kan besluiten zichzelf als ‘hetero’ aan te dienen. (P. 155-6)

Ik ben het eens met het eerste deel van je definitie: een queer perspectief betekent dat je oog krijgt voor de grote diversiteit in hoe seksualiteit in verschillende tijden en contexten steeds weer anders is gedefinieerd en gereguleerd. Dat geldt overigens evengoed en vanuit een queer perspectief ook *evenzeer* voor labels die met gender te maken hebben.

Wat ik verder zou toevoegen aan je definitie is dat het feit dat labels niet stabiel zijn, niet betekent dat mensen zomaar vrij zijn om te kiezen en per dag een ander besluit kunnen nemen. Dat is een overdrijving die vaker voorkomt, maar die geen recht doet aan de queer benadering en ervaringen, en die deze ook onnodig in een ongunstig daglicht stelt.

Het is eigenlijk andersom: queer wijst juist op de vele, vele manieren waarop seksualiteit en gender in de samenleving op allerlei wijzen worden gereguleerd. Van de overheid tot het onderwijs en van de kerk tot sociale media: op allerlei plaatsen zijn normen aanwezig over wat de juiste seksualiteit is en wat de juiste genderrollen. Vanuit een queer benadering ontwikkel je een gevoeligheid voor hoe die normen tot stand komen en functioneren. Dat is wat de methode van deconstructie doet: het wijst erop dat normen rond gender en seksualiteit zich graag als ‘normaal’ en vanzelfsprekend voordoen, maar dat ze eigenlijk willekeurig zijn en vooral de belangen van de meerderheid dienen en door die meerderheid worden opgelegd.

Dat kan op een impliciete manier, bijvoorbeeld door kinderen te complimenteren die zich naar de gegenderde verwachtingen gedragen. ‘Ons stoere mannetje speelt vandaag zijn eerste voetbalwedstrijd.’ Het kan ook explicieter en gewelddadiger. Dan kunnen we bijvoorbeeld denken aan scheldpartijen of fysiek geweld tegen trans personen of tegen gay of lesbische stellen die hand in hand over straat gaan. Queer is ten diepste een antwoord op de pijn, veroorzaakt door zeer diep ingesleten patronen van disciplineren die van mensen vragen zich te voegen naar de heteroseksuele en cisgender orde.

In je boek mis ik een theologisch engagement met die werkelijkheid.

Mijn indruk is dat veel van jouw analyses zijn terug te voeren op je situering van het “vraagstuk” homoseksualiteit in de context van de laatmoderne samenleving. Die associeer je sterk met individualisering en vrijheid: de mens en zijn, haar of hun keuzes staat centraal. Die tendensen zie je als onwenselijk voor zover ze botsen met het idee van een door God geschapen werkelijkheid waaraan een bepaald moreel kader is meegegeven, waarvan van mensen gevraagd wordt zich ernaar te voegen (bijv. p. 165).

Vanuit die reserves ten opzichte van de laatmoderne context benader je ook een fenomeen als queer denken, dat je reduceert tot een streven naar individuele vrijheid. Mijn argument is dus dat het 'ernstiger' is dan jij het doet voorkomen. Het is niet een kwestie van 's ochtends wakker worden en iets anders besluiten te zijn. Voor veel queer denkers is vrijheid niet het belangrijkste doel, of zelfs maar haalbaar, het doel is eerder overleven, het creëren van een leefbare positie om het in uit te kunnen houden, of het begrijpen en tegengaan van fysiek, verbaal en normatief geweld tegen seksuele en gender minderheden.

Ik beweer niet dat je geen aandacht schenkt aan homofobie of transfobie, want beide thema's worden in je werk wel geadresseerd. Ik vind alleen dat je deze vormen van uitsluiting, die diep verankerd zijn in de samenleving én in de christelijke traditie, onvoldoende serieus neemt als legitieme uitgangspunten voor kritische theorievorming, en te veel uitgaat van een soort liberale vrijheidsdrang als enige mogelijke motivatie voor het formuleren van queer perspectieven. Dat ontslaat je ook van de plicht om een queer perspectief mee te nemen wanneer je de bijbel leest. Het betekent dat je een heel veld buiten beschouwing laat waarin Bijbel, seksualiteit en gender zijn doordacht juist vanuit het perspectief van de minderheden waar het om gaat. Dat vind ik een wetenschappelijke en een pastorale ommissie. Als je werkelijk recht wil doen aan christelijke LHBT's, dan vind ik dat je ook recht moet doen aan de kennis die zij produceren, waarin die ervaringen al hebben mogen doorklinken.

Bij dat alles zouden we bijna vergeten dat queer theologie ook veel lichtzinniger en leuker is dan het in jouw boek mag zijn! Het is speels, *camp*, origineel, verrassend. Queer draait om de grap, de humor, de zelfspot. De queer wereld is er één van veelkleurigheid en glitter. Het is een wereld waarin het lichaam volop mag meedoen. Het zou voor gereformeerden helemaal niet zo slecht zijn om eens wat meer queer te worden, want onze lichamen hebben eeuwenlang op een heel laag pitje gestaan.

Queer theologie als wetenschappelijke discipline heeft ons ontzettend veel te bieden. Queer lezingen van de Bijbel zijn vaak verrassend, omdat ze gevestigde en daarmee voorspelbare interpretaties achter zich laten en in plaats daarvan lezen vanuit de marge van seksuele en gender minderheden. Queer theologie denkt niet over maar vanuit de prostituee. Niet over maar vanuit de eunuch. Queer theologie herkent in de metafoor van de gemeente als bruid van Christus een speelse ondertoon, omdat die 'bruid' uit zoveel verschillende gender identiteiten bestaat, wat de vraag oproept om wat voor huwelijk het hier eigenlijk gaat.

3. Over gewicht

Ik gaf eerder al aan dat ik de vraag "wat is homoseksualiteit" een onwenselijke bungel-vraag vind en dat ik die liever zou inwisselen voor de vraag "wat *doet* homoseksualiteit"? En dan vooral: in het kerkelijke gesprek?

We zitten hier vandaag met echt heel veel mensen. Voor Ad vind ik dat geweldig, er spreekt erkenning uit voor zijn werk en waardering voor zijn inzet in het gesprek.

Het laat ook zien dat er van homoseksualiteit als ‘onderwerp’ een enorme kracht uitgaat, die me soms echt kan verbazen en die zelfs ook wel iets beangstigends heeft. Het heeft iets intimiderends dat jullie hier allemaal zitten. Wat brengt jullie hier? En vooral de hetero’s en cisgender mensen onder jullie: wat zit er in voor jullie?

Dat we hier met zoveel mensen bij elkaar zijn laat wat mij betreft zien dat het gesprek over homoseksualiteit te zwaar is geworden. Zonder het gesprek te willen *fatshamen* zou ik willen zeggen: het is een gesprek met overgewicht. En het is voor mij heel erg de vraag voor wie dat helpend is.

De aanleiding voor het boek van Ad de Bruijne is duidelijk pastoraal, dat spat werkelijk van het voorwoord af. In zijn verschillende contexten, zowel werk als privé, komt hij mensen tegen die worstelen met het verenigen van hun homoseksualiteit, genderidentiteit en hun thuishoren in de kerk, bij Christus.

Het antwoord is geweest om de discussie over geloof en homoseksualiteit te voeden, nog meer gewicht te geven. Ik bedoel dat ook letterlijk, want ik fietste hiernaartoe met het boek van Ad in mijn rugzak en ik dacht; ‘ik hoop dat ik nu niet in de Oudegracht beland, ik maak geen schijn van kans.’

Het gesprek mag wat mij betreft op dieet, het mag dunner worden, zodat er plaats wordt gemaakt voor andere gesprekken, die ook, of misschien wel meer, noodzakelijk zijn. Het is een irritant geheven moralistisch vingertje, maar ik zeg het toch maar: ik vraag me bijvoorbeeld af of we hier ook met zoveel mensen hadden gezeten als we het over het klimaat zouden hebben, of armoede.

Dat betekent niet dat we niet meer over homoseksualiteit of transgender ervaringen hoeven te spreken, maar ik zou het vervolg van dat gesprek wel graag anders zien. Ik zou graag zien dat de insteek verandert, en dat andere stemmen meer gaan spreken. Dat LHBT-perspectieven nadrukkelijk worden meegenomen in hoe we de Bijbel lezen.

Dat kan nog alle kanten opgaan, want er is grote diversiteit onder christelijke LHBT’s. Sommigen zullen zich herkennen in het beeld dat Ad schetst: mensen voor wie hun seksualiteit of genderidentiteit een worsteling oplevert. Maar anderen zullen, net als ik, misschien ook wel wat klaar zijn met worstelen. We zijn wel zo’n beetje uitgeworsteld. We hebben daar niet zo’n zin meer in. We zijn wel klaar voor de volgende stap en dat is dat we voor vol meetellen, niet alleen in wat we ‘mogen’, maar ook in wat we denken, de theologie die we produceren en de ethiek daaruit voortvloeit.

Jullie hebben ons hard nodig, want met ons erbij wordt het nooit saai. Zonder ons ben ik daar nog niet zo van overtuigd.